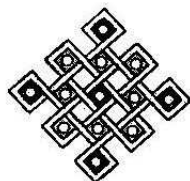

جستارهایی
در

تاریخ قرآن

www.ketab.ir

دکتر عبدالهادی فقهی زاده

سرشناسه	:	فقهی زاده، عبدالهادی، ۱۳۴۷-، پدیدآور
عنوان و نام پدیدآور	:	جستارهایی در تاریخ قرآن/عبدالهادی فقهی زاده.
مشفصات نشر	:	تهران : مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۰.
مشفصات ظاهری	:	۳۰۳ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۶۲۳۹-۷۲-۹
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۲۷۹-۲۶۳؛ همپنین به صورت زیرنویس.
موضوع	:	قرآن -- تاریخ
		Qur'an -- History
شناسه افزوده	:	مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران
رده بندی کنگره	:	BP۷۲
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۱۹
شماره کتابشناسی ملی	:	۸۷۲۷۱۴۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیا

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

شناسنامه

عنوان: جستارهایی در تاریخ قرآن

مؤلف: دکتر عبدالهادی فقهی زاده (استاد دانشگاه تهران)

آماده سازی: مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران

ناشر: انتشارات مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران

قطع: وزیری

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نوبت و تاریخ چاپ: اول - بهار ۱۴۰۱

چاپ و صحافی: آرمان

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۶۲۳۹ - ۷۲ - ۹

فهرست اجمالی مطالب

پیش‌گفتار ۹

مقدمه ۱۳

مرحله پیش‌انزول ۲۳

جستار نخست: تحنُّت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ۲۵

جستار دوم: تقدّم نبوّت بر رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ۴۱

مرحله نزول ۵۷

جستار سوم: چِستی وحی و نزول (۱) ۵۹

جستار چهارم: چِستی وحی و نزول (۲) ۷۷

جستار پنجم: چِستی وحی و نزول (۳) ۹۵

جستار ششم: روایات آغاز و کیفیت نزول وحی ۱۱۳

جستار هفتم: چگونگی نزول قرآن ۱۲۵

جستار هشتم: انگاره فترت وحی ۱۳۹

جستار نهم: انگاره تکرار نزول ۱۵۷

مرحله تدوین ۱۷۳

جستار دهم: جمع قرآن در عصر رسالت ۱۷۵

جستار یازدهم: جمع قرآن به دست امام علی علیه السلام ۱۹۱

جستار دوازدهم: جمع قرآن در عصر خلفا ۲۰۱

جستار سیزدهم: چِش و حیانی آیات در سوره‌ها ۲۱۱

جستار چهاردهم: چِش اجتهادی سوره‌ها در مصحف ۲۲۳

مرحله پساتدوین ۲۳۷

جستار پانزدهم: پیدایش و گسترش قرائات (۱) ۲۳۹

جستار شانزدهم: پیدایش و گسترش قرائات (۲) ۲۵۱

کتاب‌نامه ۲۶۳

فهرست تفصیلی مطالب ۲۸۱

نمایه آیات ۲۸۹

نمایه اخبار و روایات ۲۹۹

پیش گفتار

اصطلاح «تاریخ قرآن» اگرچه نو بنیید و نوپاست، اما اهمیت و حساسیت مسائل خرد و کلان آن بر محققان پوشیده نیست؛ از آن جهت که با بسیاری از نگره‌ها و انگاره‌ها در پیوند با قرآن و قدسیت و الهی بودن آن در ارتباط است؛ به‌ویژه آنکه این انگاره‌ها و نگره‌ها با دستمایه‌هایی از سوء تحلیل‌های غربی و بر پایه مطالعات غریبان بنا شده و از آن‌ها مایه گرفته باشد. اهتمام ویژه قرآن‌پژوهان غربی به این قبیل مطالعات و ریختن بیشترین آب‌ها به این آسیاب را نیز می‌توان از همین زاویه توجیه و تفسیر کرد؛ زیرا عدم اهتمام بایسته مسلمانان به پالایش میراث روایی خود در جهت پر نمودن ناراستی‌ها و کژی‌ها در گزاره‌های موجود تاریخ قرآنی و وجود خلل و خرج فراوان در آن‌ها و اکتفا به تکرار مکررات و پیش کشیدن مباحث بعضاً بی‌حاصل یا لااقل کم حاصل، عملاً زمینه مناسبی برای غریبان پدید آورده است که اسب چموش خود را بی‌محابا در این میدان جولان دهند و بخش مهمی از ادبیات این موضوع به غایت حساس را خود تولید کنند و از این رهگذر، به گسترش و ترویج بسیاری از گمانه‌ها و حدس‌های غیر مستدل در این عرصه بپردازند.

این وضعیت چنان است که اگر کوشش‌های خالصانه و پرمایه برگزیده‌ای از دانشمندان مسلمان از شیعه و سنی در دوره معاصر و البته از نظر زمانی متأخر از تلاش‌های خاورشناسان نخستین نبود و آثار ارزنده‌ای تحت عنوان تاریخ قرآن یا علوم قرآنی؛ مانند: تاریخ القرآن (ابوعبدالله الزنجانی)، تاریخ قرآن (محمود رامیار)، مآهل العرفان (عبدالعظیم الزرقانی) و مباحث فی علوم

القرآن (صبحی صالح) تألیف نمی‌شدند، فضایی تیره و تاریک در اذهان مسلمانان پیرامون قرآن؛ کلام و کتاب خدا شکل می‌گرفت و چه بدگمانی‌ها که درباره آن در میان نسل نوحاسته و غیر متخصص بر نمی‌انگیخت!

فراموش نکنیم که یکی از بن‌مایه‌های اساسی آثار غربیان در دوره جدید در حوزه‌های قرآن‌پژوهی و علوم وابسته به آن، معرفی قرآن به مثابه اثری بشری و زائیده تجربیات شخصی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در بستر تاریخ و جغرافیای عصر حیات نبوی است که به انواع گوناگون - پیدای و پنهان - آن را ترویج می‌کنند؛ گاه صریح و بی‌پرده و گاه در لفافه و پیچیده شده در زورق تعبیر و اصطلاحات علمی. در این رویکرد و دیدگاه، قرآن قدسیت ندارد و از وحی آسمانی جداست؛ مقوله‌ای دیگر از سنخ پیام‌های وجدان و باطن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم است و نباید آن را حاصل وحی الهی برشمرد که در لفظ یا معنا از آن سرچشمه گرفته باشد.

در عین حال، نمی‌توان یتیمان کرد که در منابع اسلامی، دسته‌ای از گزاره‌های تاریخی و روایات برجای مانده در این حوزه مفهومی البتّه از دستبرد جعل و رخنه ضعف‌های سندی و متنی در امان نبوده‌اند. از این رو و در پرتو فقدان تفکر انتقادی و سنجش علمی در نزد بسیاری از محققان متقدم و متأخر و حتی در نزد گروه‌های پرشماری از معاصران، بسیاری از آنان در آثار خود هر رطب و یابسی را تلقی به قبول کرده و در پرتو آن، دیدگاه‌ها و نظریاتی غریب تولید کرده‌اند که عملاً در اعصار بعدی مایه و پایه بسیاری از نظرات علمای واپسین قرار گرفته‌اند؛ گو اینکه در این میان، استثنائات در خور نگرشی در همه اعصار تاریخی در میان دانشمندان مسلمان می‌توان ملاحظه کرد که با استناد به دلایل متعدد از قبول بعضی از دیدگاه‌های مشهور و سنتی سر برتافته‌اند و با این همه، دیدگاه‌های آنان - به دلایل گوناگون - به شهرت نرسیده‌اند.

توجه مؤلف از اوان دانشجویی به این قبیل موضوعات جلب شد و در سایه سال‌ها تدریس و تدرّس در این زمینه، مقالاتی نیز طی دوره‌ای نسبتاً طولانی به صورت منفرد یا با مشارکت بعضی از دیگر دانشوران به رشته تحریر درآورد که بعضاً مجال چاپ و نشر پیدا کردند؛ افزون بر آنکه وقتی در صدد برآمد که با ایجاد نظم و نسق جدید در آن‌ها اثری مستقل و منسجم در موضوع تاریخ قرآن منتشر کند، به بازبینی و بازنگاری آن‌ها پرداخت و جستارهای دیگری تدوین کرد و آن‌ها را در چهار مرحله «پیش‌نزول، نزول، تدوین و پساتدوین» نظم بخشید؛ آنچه اکنون در این شکل و شمایل و قالب تازه به حضور خوانندگان ارجمند تقدیم می‌شود.